

Gellman, Leon (1966). B'shevile ha-Yahadut. Yerushalayim : B'siyua Mosad ha-Rav Kook.

גלמן, א. ל. (תשכ"ז). בשבילי היהדות : עיונים
בבירור יסודות היהדות. ירושלים : בסיוע מוסד
הרב קוק.

בכולם — „בנוהג שבועולם, מוסיפים בעלי המדרש, אדם יש לו קורה שופעת (עבה וכבדה) היכן הוא נותנה? לא באמצע טרקלין? כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה, כך למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות, כדי שישבול דור שלפניו ודור שלאחריו“.

ולא רק הדורות שלפניו ולאחריו נתקיימו בשבילו אלא כל הדורות הבאים עד סוף כל הדורות. כוח רוחני מוחלט שוכן בחביון נפשה של האומה הישראלית השומר ומגין על קיומה.

במה מתבטאת מהותו של אותו כח טמיר — קשה להסביר, כשם שקשה להסביר הסבות והמסובבות של מסתרי הבריאה וסודות היצירה.

הכח הנעלם לפעמים הוא מתמר ועולה, משתלהב ומתהבהב, ולפעמים הוא יורד ודועך, ושוב מטפס ועולה, טובב סובב, והולך אותו הרוח, מדור לדור, מתקופה לתקופה, ולא מקרית או ארעית היא תופעה נפלאה זו, אלא ביטוי וגילוי של כחות טמירים אדירים הפועלים בנשמת האומה. האישיות המרכזית אשר ממנה ניתנו שביבי קודש וניצוצות רוחניים בדורו ובדורות שלאחריו, היה הקברניט הקדמון „שאב לא למדו ורב לא היה לו, ומהיכן למד תורה? — זימן לו הקב"ה שתי כליותיו כעין שני כדים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה“ — ותורתו זו שמקורה ביסוד הנצח, נתפשטה בעולם, ביהדות ובאנושיות.

הצורה האצילית, האמונה התמימה, ההקרבה העצמית, המלחמה באילוליות, ומלחמת הצדק — התכונות הכבירות האלה עשוהו „לאב המון גויים“ והעמידו אותו במרכז ההיסטוריה האנושית לסמל ולמופת.

אשרי האומה שקברניטיה ומנהיגיה יודעים כיצד לשמור על סוד ההרמוניה של ניגוני-עולמה!

אהבת ישראל יסוד קיומנו

(מאמר שמיני)

הבעיה התברתית החמורה: מי עדיף ממך, או מי קודם לך, — הציבור או היחיד, הכלל או הפרט, שבה מתחבטים טובי החוקרים החברתיים המודרניים, עוד לא מצאה את פתרונה המוחלט. יש דורשים אותה לצד זה ויש דורשים לצד אחר. בירור מהותה ותמציתה באופן סופי נשאר לעת עתה במבוי סתום. אבל מענינת ואופיינית היא העובדה שבבחינה זו הקדים אותם אחד מגדולי-התורה והחוקרים הדתיים שבתוכנו שפסק להלכה ולמעשה שהצבור או הכלל קודם לכל, ומי שפורש מהם פורש מן החיים.

— א —

רבינו מהר"ל מפראג, חי במאה הרביעית לאלף הששי, אחד מענקי-הרוח והוגה דעות מקוריות, קבע בספרו „דרך החיים“, פרק שני, מבוסס על מאמרו של הלל „אל תפורש מן הצבור“ — שהצבור והכלל הם קיימים ועומדים. הכלל הוא הכל ויש בו כח הכל. הצבור יש לו קיום ביותר, ולפיכך הפורש מן הצבור הוא פורש מהכל או פורש מן הדבר שיש לו קיום ביותר. היחיד הפורש — נשאר מבחוזך ואם הוא נשאר מבחוזך, להבל נחשב.

המהר"ל מנמק הרעיון האמור, לפי דרכו, בדברי החכמים שמנו הפורשים מדרכי הצבור בכלל המינים, המלשינים והאפיקורסים שכופרים בתורה ובתחיית המתים. (ראש השנה י"ו, ע"א) המסקנה הברורה שלו היא: הכלל הוא העיקר, לא היחיד הפרטי, שהיחיד הוא בעל שינוי, ואלו הכלליים עומדים, כי כח הכלל עומד ונשאר בלי שינוי...

המחשבה הנפלאה הזאת העוברת כחוט השני בכל ספריו, המלאים עיונים עמוקים מבוססים על יסודות הספרות התלמודית והמדרשית מאומתת אצלו במשנה אחרת: „כל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים“ — העובדה כשלעצמה שהוא עמל עם הצבור מוכחת שהיא לשם שמים, „כי הבורא יתברך שורה עם הצבור“...

דברי מהר"ל, החוזרים אהבה בלתי מוגבלת אל הכלל ואל הפרט, צריכים לשמש כאבן-היסוד של מהלך מחשבותינו בנוגע לבעיות האומה וקיומה

בהוה ובעתיד כשם ששימשו אבי-הבנין בחיינו בעבר. קדושתו וערכו של הפרט בעינם עומדים. זה הוא שורש ועיקר גדול ביהדות. אבל ערכו של הפרט גדול ומגודש ביותר אם הוא מחובר ומקושר בשרשו עם כללות האומה. כשם שהענפים יונקים וניזונים משרשי האילן, כך יונק וניזון כל פרט מישראל את חיותו ממקור הנצח של האומה.

— ב —

השכחה הוא טוֹד־החיים. אלמלא השכחה העולם לא יכול להתקיים. במה דברים אמורים? באישים או בפרטים בודדים. אבל חברה, תנועה או מפלגה — אסור להן לשכח או להסיח דעת. מחויבת המציאות הוא שחברה או תנועה תלמד מן העבר, מן הפגעים והיסורים. אין לך תנועה או זרם בהיסטוריה שלנו שסבלו כל וכך הרבה מרדיפות ונגישות, עלילות ומלשינות, חרמות ושמחות כמו תנועת החסידות בראשית ימי חיתוליה. מי שמעיין בחומר ההיסטורי של הרדיפות והחרמות בתקופה האומללה ההיא נגד ראשי ומנהיגי החסידות שהיו באמת גדולים בתורה ויראה, וצדיקים אמתיים במדות ובדעות, איך שדנו אותם ברותחין, והעלילו עליהם עלילות שוא ומדוחים וכינו אותם בשמות המתועבים ביותר — הלב נפגע ונרתח. היד רועדת לצטט אפילו שורות אחדות מאלפי הכרוזים שהוציאו נגדם בכל אתר ואתר שיד המתנגדים היתה תקופה.

והרי רק דוגמא מצערה אחת מאלפי דוגמאות כהנה וכהנה: "... בבית ישראל ראינו שערוריה... קמו תרבות אנשים חטאים למעול מעל בדי' ובתורתו הקדושה, אנשי כת החסידים ימח שמם, אשר הבדילו ולקחו עצמם לצד מינות, כת שבתי-צבי ואפיקורסות, ובטלו כבוד התורה ודין חכמים... מצוה להומם ולאבדם, לשרש ולעקור עבודה זרה... לפורם אנה ואנה כמוץ אשר תדפנו רוח, לבל ירעו ולא ישחיתו"...

היורשים הרוחניים של התנועה הכבירה הקדושה הזאת שבראשה עמדו מאורי היהדות וגדולי הדור (עיין רש"י פסחים מ"ט ע"ב — מי הם, גדולי הדור) הם עדים חיים עד היכן אישים גדולים, ואפילו גדולי תורה, יכולים לשגות ברואה ולהוציא משפט מעוקל על אנשים ישרים ותמימים, צדיקים ואנשי מעשה. המציאות האמתית במשך של מאתיים שנה הוכחה בעליל שתנועת החסידות, מנהיגיה וראשיה והמוני בני ישראל שנהרו אחריהם באמונה ובתמימות לא מעלו חלילה מעל בדי' ובתורתו ולא נתפסו במינות ואפיקורסות, אלא להיפך — החסידות היתה המבצר הכי מוצק לחיזוק

אמונת ישראל ותורת ישראל ונלחמה בכל תוקפה ועוזה נגד ההשכלה החילונית ונגד כל הפרצים והבקעים שנבקעו בחומת הדת והתורה. וכאן אנו נתקלים בטרגדיה נוראה, שדוקא אותם חוגי-החסידים וזרמיהם שנפגעו אז, בימי היווצרה של החסידות, על ידי אבני בליסטראות של רדיפות ושמחות נלכדו עכשיו ברשתה של השכחה, והנרדפים של אתמול נהפכו היום לרודפים ועושים פלסתר חלילה את תורת רבותיהם הקדמונים שסבלו ונפגעו כל כך בימים האלה בגופם ובנשמתם...

— ג —

במה התבטאה תורת החסידות של מיסדיה ומחולליה? — על אהבה! אהבת השם, אהבת התורה ואהבת ישראל. אהבה משולשת זו משולבת אחת ברעותה וקשה להפרידן. מי שפוגע באחת פוגע גם בשניה. הגאון האדיר הרב בעל התניא ז"ל היה מן הראשונים שעורר בכל להט לבו ונפשו לאהבה יוקדת, "לכל נפש מישראל למגדול ועד קטן" (תניא פרק ל"ב). "... לכן נקראו כל ישראל אחים ממש מצד שורש נפשם בדי' אחד, רק שהגופים מחולקים, ואלה העושים גופם עיקר ונפשם טפלה, אי אפשר להיות אהבה ואהבה אמיתית ביניהם אלא התלויה בדבר לבדה. וזה שאמר הלל הזקן על קיום מצוה זו (ואהבת לרעך כמוך): זהו כל התורה כולה, ואידך פירושא היא, זיל גמור, כי יסוד ושורש כל התורה הוא להגביה ולהעלות הנפש על הגוף מעלה מעלה עד עיקר ושורש כל העולמות וגם להמשיך אור אין סוף ברוך הוא בכנסת ישראל, דהיינו במקור נשמות כל ישראל למהווי אחד באחד ולא פירוד ח"ו בנשמות, כי הקדוש ברוך הוא לא שריא במקום פגום..."

ובאגרת הרב אל אנשי שלומו נאמר:

"... אהוביי וידידיי! נא ונא לטרוח בכל לב ונפש לתקוע אהבת רע בלב, ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבם ולא תעלה על לב לעולם. ואם תעלה — יהדפנה מלבו כמו מחשבת עבודה זרה ממש... כי גדולה לשון הרע כנגד גילוי עריות, עבודה זרה ושפיכות דמים, ואם בדבור כך, במחשבה לא כל שכן..."

"... שאלתי ובקשתי לעורר רוח טהרה בלב הטהור להעביר על מדותיו ולהיות מן הנעלבים... אין שלום יוצא מתוך מריבה חס ושלו, ובפרט ממחלוקת לשם שמים, כי רוב הצרות הן ממחלוקת לשם שמים, הרחמן יצילנו..."

"עוד זאת אדרוש ואבקש מאתכם להרגיל את לבכם לאהוב את אחינו

בני ישראל, אף אם אינם מסיעת מרחמינו, ולדונם לכף זכות, כי באמת לאמתו כל ישראל כאחים ממש, ועל כולם נאמר בנים אתם לד' אלקיכם... בין כך ובין כך הם קרואים בנים"...

ככה דברו הצדיקים הקדושים בימים ההם שחשדום, "במינות ואפיקורסות" והשליכו אותם במאסר ובכלא... ומה היא תשובת בנייהם ונכדיהם? איפה היא התכונה הגדולה של אהבת ישראל? ...

— ד —

בשיחתי עם אחד האדמו"רים שגם עליו עבר תהליך, "התפתחות" מנרדף לרודף, — הלה קבל מרה, בעקיצות וברצינות, על הטרכמינולוגיה החריפה של ברכת המינים נגד אלה המשמיצים את כבוד המדינה בעיני הגוים. וטעמו ונימוקו הוא: "האנשים האלה ישרים ותמימים הם, כונתם היא לשם שמים ואסור לנו להכניסם בגדר של מלשינים".

האדמו"ר הנ"ל חזר לפני על הדעה הרווחת בחוגיהם כי לפי השקפת גדולי החסידות ראוי היה הרמב"ם להיות האיש הנבחר בזמן המתאים להביא את אחלתא דגאולה, אלמלי היה עולה בידו לאחד את כל היהדות בסמכותו ללא התנגדות, ועם חתימת ההלכה היה מקרב את הקץ וחידוש הנבואה, ושנית אם לא היה נכשל באותה טעות שנכשל בה, לפי המסורת, משה רבינו ע"ה אשר על ידי קבלת הערב-רב כגרים לישראל, גרם לכך כי לא זכה לעבור את הירדן... באותו דרך הלך גם הרמב"ם, אשר בספרו מורה נבוכים הרכין את עצמו לפני המומרים למתצה, וכדי להתזירם למוטב ולקשר הטיפוסים הנבוכים אל היהדות".

(האגדה הזאת מובאת גם בספרו של רבי אהרן מרקוס בשם האדמו"ר מסדיגורא רבי אברהם יעקב פרידמן זצ"ל).

האדמו"ר בני-שיחי סיים: "הנמשל מובן מאליו ואינו זקוק להסברה". ותשובתי היתה שוויכוחים מעין אלה כבר עבר עליהם זמנם. החיים והמציאות במשך דורות בשנים הוכיחו איזה שיטה היתה צודקת ואיזה מסולפת.

ובכדי לסיים בדבר טוב אמרתי אל האדמו"ר, אסיים בדברי הרמב"ם בפירושו על מגלת אסתר שהיו מעין הפתעה גדולה בשבילו, כי הדברים האלה אינם ידועים כל כך ומצוה לפרסמם.

"... צא וראה, מסביר הרמב"ם, מעלת אותו הדור שידעו כולם שאסתר היא בת דוד מרדכי ולא נמצא מי שימסור לאחשורוש, כדי שיקבל ממנו

בעד זה כבוד ויקר, ומשום כך היו אנשי הדור ראויים להצלה. הלא ראית ממשה רבינו ע"ה, כששמע דבריהם הלהרגני אתה אומר, נרעד ונבהל ואמר: דור זה נפסד הוא, איני חושב שהם ראויים לגאולה, כמו שנאמר ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר ויברח משה מפני פרעה. וכאשר נפטר אותו הדור כולו ופסקו המוסרים והמגלים סודות ישראל לגוים אמר לו אלקים: לך שוב מצרימה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. וכאשר כבר ראויים היו באותה שעה לגאולה, ואמר אז לדור הנעלה שהיו זכאים, "וישאלו איש מאת רעהו", ושמרו כולם את הסוד, ולא דברו בפני הגויים נאמר: וד' נתן את חן העם בעיני מצרים, ושיבח אותם אלקים ואמר: "כולך יפה רעיתי ומום אין בך"...

הרמב"ם לא זכה להיות המתחיל בגאולת ישראל במובן הגופני, אולם זכה למדרגה יותר גבוהה — הוא נעשה לגואל הרוחני התמידי שכל בית ישראל נשען עליו על ידי קביעת עקרי-היהדות ומצוותיה, והוא-הוא הלא פסק להלכה: "מצוה לאהוב" מפני שתכונה עליונה זו הוא שורש עמוק ועיקר גדול ביהדות.

החסידות כדרך חיים

(מאמר תשיעי)

בימים הטרופים האלה, ימי מבוכה ואנדרלומסיה, תהיית תעיית, בחלל עולמנו, צפים ועולים מחשבות ורעיונות נוגים הגורמים לידי דיכאון נפשי. קשה למאוד להסתגל אל הנחשול הסואן של חילוניות והפקרות המציף אותנו בכל שטחי החיים. ביחוד קשה לשאת ולסבול אותה האיבה והשיטנה שנצטברה בחוגים מסוימים כלפי עיקרי האומה ויסודותיה. התמונות והצילומים המגוחכים והמלעיגים המופיעים מוזמן לזמן בעתונים היומיים מוכירים את הקריקטורות של העתונים האנטישמיים בארצות החשכות, ואחרי כן בזמנה של היבסקציה השטנית, שהעליגו וביוו את היהדות והפכו אותה לבלהות. לא יאומן כי יסופר מה שהעתונות שלנו עלולה לעשות בכדי לעפר בעפר את כבודה של היהדות הדתית.

לא תשנא את אחיך בלבבך! אסור לשנוא! מצוה לאהוב! זה הוא אחד הציוויים המוסריים המוטלים עלינו בתור אדם-יהודי. אולם השאלה היא: איך אפשר לאהוב? כיצד אפשר לא לשנוא? איפה מתחיל ומסתיים הגבול של אהבה? איך אפשר לעורר בלבותינו אותן המחשבות הקדושות והאציליות של הבעל שם טוב, של ר' לוי יצחק מברדיטשוב, של ר' נחמן מברסלב, של בעל „התניא“ ושל מרן הרב קוק זצ"ל שהיו כולן ספוגות וחדורות בהרגשה עזה ודבקה של אהבת ישראל, לא אל הכלל בלבד, אלא בעיקר אל היחיד והפרט?

מי יגלה עפר מעיניכם מוריני ורבותינו לראות את מצבנו הטרגי כשדורכים וחומסים ברגל גאווה ושחצנית את קניי היהדות המקובלת וערכיה הרחניים והמוסריים, אשר שימשו כתריסים חזקים ויסודות איתנים לקיום האומה והמשיכה! איך אפשר לארגן ולהחיות מחדש את התנועה הגדולה של החסידות, הנחוצה כל כך בדורנו כאוויר לנשימה? בניגוד מוחלט אל אותה התכונה הנשחת והנפסדת של שנת ישראל האוכלת ומחריבה אותנו, הכרחי הוא בהחלט גמור להדליק מחדש את השלהבת הבווערת של אהבת ישראל. בלי תכונה יסודית זו ובלי רשפי אש של אהבה הן אל הכלל והן אל הפרט, לא נוכל להחזיק מעמד ולא נוכל

להתקיים. עלינו לעקור מן השורש את אותה הסטרא אחרא של שנאה ואיבה הרובצת עלינו מכל הצדדים, הגורמת לנו כאב עצום עד השיתין. השאלה העיקרית היא: איך אפשר להקים מחדש את אותה התנועה העממית הגדולה אשר היא, ורק היא, קראה לאהבה וסבלנות ולא יחיד עם כללות האומה.

אייכם שרידי גדולי החסידות? מדוע אתם נחבאים במסתרים? מדוע אתם פורשים את עצמכם לקרן זווית? מדוע אינכם משמיעים את קולכם, — קול היהדות הטהורה המפרפרת בין הפטיש והסדן, בין משבר למשבר, אחד גדול מהשני? ...

* * *

תנועת החסידות אינה זקוקה לסנגוריה, כשם שאינה נרתעת יותר מקטגוריה. היא לא פשטה את הרגל. ההשכלה המזויפת שגרמה לחיקוי והתבוללות, ביחד עם הלאומיות המעורטלת מדת ואמונה — הם, הם הקדיחו את תבשילם ברבים, הם, הם פשטו את הרגל, אבל החסידות, — אחרי עשרות בשנים של מאבקים וקטרוגים מצד יריביהם, לכל צורותיהם וגווניהם — נשארה גוף חי בהיסטוריה שלנו. מעיונותיה החיוניים לא נפסקו ולא נסתמו. כל הרוחות שבעולם לא הזיווה ולא זיווה אותה ממקומה. כל הכתות והזרמים השונים במשך הדורות נמחו מעל דפי ההיסטוריה. גם אישיהם וקברניטיהם נשכחו לגמרי בתולדות עמנו.

לא כן הוא גורלה של תנועת החסידות. למרות כל המאבקים והמלחמות מצד המתנגדים והמשכילים; למרות כל החככים והניגודים הפנימיים בין שושילתא לשושילתא — לא נודעו אשיותיה. היו תקופות של עליות וירידות, של ברק וטשטוש, של קפאון והתפתחות, אבל הגרעין היסודי לא נרקב וקרני אורה של התנועה לא עוממו. באיזורים שונים — פרחו החסידות המעשיות, האמונה הפשוטה והתמימה, הנטיה הטבעית של דבוק חברים וההרגשה הפנימית של אהבת ישראל; ובאיזורים אחרים — נתפשטה שיטה עיונית שמזגה את דבקות הרגש עם השכליות שבלב. זו היא שיטת חב"ד ששילבה את דרך המושכל והמחשבה בתוך התנועה שנושאת בחובה אמונה תמימה ומוסריות טהורה.

המגמה המקורית של יוצרי החסידות ונושאייה בכל הזמנים ובכל הארצות, היתה להרים ולעודד את רוח העם, להגביר ולהעמיק את האמונה בנצחיות האומה ובקדושת התורה, ובכדי להשיג את מבוקשם הורידו את עצמם למושגי התמונה הפשוט — ירידה צורך עליה — בכדי להעלות את מושגיו, הרגשותיו ושאיופתיו.

— העולם הוא בכלל סולם — אומר הגאון בעל התולדות. המוני העם שנקראים רגלי העולם מוצבים ארצה, והצדיק הוא הראש — וראשו מגיע השמימה. עבודתו של הצדיק — להרים את ההמון לידי דרגא עילאה, לידי שמימיות.

המתנגדים עם כל גדולתם ורוממותם היו סגורים בחדרי התורה ובד' אמות של הלכה ולא ראו אולי את שפלותם ודלותם של ההמון הפשוט, והם לא תפסו את האור הגנוז של תנועת החסידות שבאה להציל את העם מן הניווט הרוחני ולהזק בו את התכונות של טוהר הנפש והזדככות המדות.

* * *

תורת החסידות לא יצרה השקפת עולם חדשה בתולדות היהדות, אלא גילתה את המקורות הקדומים איך לבצר את היהדות, איך לגדור את פרצותיה, ואיך להציל את האומה כולה, ביחוד ההמונים הרחבים מכליון רהגי וניווט מוסרי.

אותה שיטת המוסר שנוצרה שנים רבות על ידי הגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל, היתה תוצאה ישירה מהשקפת עולמה של החסידות, שכבשה הרבה לבבות והצילה אותם משני הכפירה הדתית, שפרשה אז את כנפיה בכל החוגים התרבותיים;

החסידות החזיקה והגבירה בהרבה את האמונה הצרופה באלקי ישראל בתקופה נבוכה. תקופה זו היתה מלאה כפירה דתית וראציונאליזם מדעית מיסודו של שפינוזה וכופרים אחרים.

היא העמידה במרכז החיים של האומה את ההתלהבות הדתית, את היחסים שבין אדם לחברו, את לימוד התורה ועיונה, את אהבת השם ואהבת ישראל.

כששאלו את הבעש"ט: מה הוא עיקר העבודה של האדם מישראל ומדוע ביטל את ענין הסיגופים והתעניתים?

על כך השיב הבעש"ט: דרכנו היא דרך אחרת — אהבת השם, אהבת ישראל ואהבת התורה ואין צורך בסיגופים.

הרב הגדול בעל „התניא“ זצ"ל, ועוד אישים גדולים מיוצרי החסידות ואבותיה, נגעו בספריהם — על פי דרכם ורוחם הם — בכל השאלות והבעיות החמורות של המחשבה והחקירה האנושית. הספר הקטן, מעט הכמות ורב האיכות, „לקוטי אמרים“, או כמו שאנו רגילים לקראו „תניא“, מקיף את כל הפרובלימות הפילוסופיות שיש בהן מן הנצח והקדושה, ורק אישים בעלי שעור קומה הגו ועסקו בהן.

זמה שמענין ואופייני ביותר היא הגישה העיונית של בעל ה„תניא“

— שהיא באמת הסתכלותית, חסידות מקורית — לעצם האמונה במהותה של היהדות. על פי תורת החסידות מקננת בלב כללות ישראל ובלב כל יחיד ויחיד אהבה מוסתרת שהיא ירושה לנו מאבותינו, אל כל קדשי האומה וקניניה.

... ואפילו מי שדעתו קצרה, מסביר בעל התניא, ואין לו לב להבין בגדלות אין סוף ברוך הוא, להוליד ממנה דחילו ורחימו, אף על פי כן קרוב אליו הדבר מאד לשמור ולעשות כל מצוות התורה... והענין הוא, כי האבות הם הם המרכבה, ועל כן זכו להמשיך נר נשמתם לבניהם אחריהם עד עולם — לכל אחד ואחד כפי מדרגתו וכפי מעשיו, ועל כל פנים — אפילו לקל שבקלים ופושעי ישראל... ככתוב: „ד' בחכמה יסד ארץ וכולם בחכמה עשית“, ונמצא כי אין-סוף ב"ה מלוּבש בבחינת חכמה שבנפש האדם יחיה מי שיהיה מישראל... ולפעמים ממשיכים פושעי ישראל נשמות גבוהות מאד שהיו בעמקי הקליפות... ולכן כל ישראל אפילו קל שבקלים ופושעי ישראל, מוסרים נפשם על קדושת השם על הרוב, וסובלים עינויים קשים שלא לכפור בד' אחד, ואף הם בורים ועמי-הארץ ואינם יודעים גדולת השם...

רבי נחמן מברסלב, שהיה הוגה דעות ומעמיק בחסידות, יצר דרכים חדשות כאלה, אשר לפי עדות עצמו, „לא הלך בהם אדם מעולם“. הוא היה מן המהפכנים והמעפילים אשר העיוו לשלב מחשבות ורעיונות ישינים, בצורה חדשה לגמרי. אהבת ארץ ישראל היא אחד היסודות בתורת החסידות, אבל מחשבתו בנידון זה — היתה לא חדשה בלבד אלא גם נועזה.

הגישה הנועזת לגבי ארץ ישראל, נשאה בקרבה חדוש נפלא שלא נשמע קודם לכך. מלבד הצד הרוחני ראה בארץ ישראל גם הצד המחשבי — בתים ודירות, אילנות ושדות, יבול הארץ ופרי האדמה. וארץ ישראל היתה עליו חביבה כל כך, עד שהקדיש לה תפילה מיוחדת.

אולם נוסף על אהבתו העצומה לקדושת הארץ, נשא בלבד הגדול אהבה כבירה אל כל אדם מישראל. ואופיינית היא גם הסברתו:

„תורת ד' תמימה — ולכן אסור לדבר לשון הרע על שום יהודי, או למצוא מום באדם, כי כלה שאוהבים אותה בשלמות היא יפה, ואין בה מום או חסרון... בידוע, שהתורה נקראת „כלה“ כמו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה, ודרשו רבותינו ז"ל אל תקרי „מורשה“ אלא „מאורסה“, וכל אחד מישראל יש לו אות בתורה, כי ששים רבוא אותיות התורה הן כנגד ששים רבוא מישראל, וכשיש חסרון באחד מישראל, נמצא שיש חסרון חס ושלום בתורה הקדושה, שבה שורש נשמות ישראל

ושבו אי אפשר לאהוב את התורה בשלמות, אבל כשיוהר מדבר רעות ומלחפש חסרונות בשום יהודי, לא יהיה עוד בתורה שום חסרון ומום, ואז יאהב את התורה מאד, ולכן תורת ד' תמימה משיבת נפש, שאין עוד כל מום וחסרון, והנפש שבעה"ל... * * *

תנועת החסידות התרחקה תמיד מקיצוניות. מדת הסבלנות והאהבה היתה דרכה. האדמו"ר מליובביטש רבי יוסף יצחק שניאורסאן ז"ל שיום הפטירה שלו חל בעשירי בשבט, על אף החילוקים האידיאולוגיים שהיו בינינו בדרך הציונות והמזרחי, הייתי מקושר אתו קשר-נפשי, אמר לי פעם, כששאלתי אותו מה לדעתו הדרך הכי ישרה בחסידות, השיב:

„הדרך הישרה היא הדרך שסלל הרמב"ם, התרחקות מן הקצוות. השיטות הקיצוניות, תהיינה כוונותיהן מה שתהיינה, אינן משמשות מופת ודוגמא בשבילנו. אנו בונים את קרן הזווית שלנו בשביל כל ישראל. המנהיג הרוחני, על פי דברי המדרש, צריך לדעת לכוון את הרוחות ולסבול את כל אחד לפי דעתו, הכל בגדלות הדעת תליא מילתא“.

מה מאושר היה דורנו, אילו הצלחנו לנטוע בלב כל אחד ואחד רוח האהבה והסבלנות שהיא נחלת הצדיקים והחסידים, ששאבו ממקור הקדושה ומגדלות הדעת!

סניגוריה וקטיגוריה

(מאמר עשירי)

„כל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומתאנח על כבודו של הקדוש ברוך הוא, ועל כבודו של ישראל, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים, ולישועה שתצמח בקרוב, ולכינוס גלויות, זוכה לרוח הקודש“.

על המאמר הנפלא הזה ב„תנא דבי אליהו“ בונה המקובל והמשורר ר' משה חיים לוצאטו שיטה מוסרית שלימה ומקפת הכוללת שלושה עיקרים:

„העיקר הראשון“ — כבוד שמו יתברך. האדם העליון צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן הגורמים למיעוט כבוד הבורא יתברך, ויתאוה לגאולה, מפני שבה יבא עילוי לכבוד שמו הגדול.

„העיקר השני“ — כבודו של ישראל. הצער והבקשה יהיו על עילוי ישראל ובריבוי כבודם.

„והעיקר השלישי“ — טובת הדור. ראוי לכל אנשי עלייה שיתכוונו במעשיהם לטובת הדור כולו, לזכות אותם ולהגן עליהם. רצונו של מקום הוא שחסידי ישראל יהיו מזכים את כלל ישראל, להתפלל עליהם וללמד סניגוריה על הדור כולו. ועל זה אמרו חז"ל שלא חזר גבריאל ונכנס לפנים מן הפרטוד, אלא רק מפני שלימד סניגוריה על ישראל, כי אין הקב"ה אוהב אלא למי שאוהב ישראל, וכל מה שאדם מגדיל את אהבתו לישראל, כמו כן הקב"ה מגדל אותו, ואלה הם הרועים האמיתיים של ישראל“.

הדברים האלה מכוונים כלפי המקטרגים השונים למיניהם, הן בתפוצות והן בארץ, המחפשים מומים באחזות כללות האומה. החוגים הללו, יהיו מי שיהיו, אינם חלים ואינם מרגישים עד כמה המה חוטאים לרוח היהדות המקורית המושכת את תיוחה ממקור האהבה והסבלנות לכל אדם מישראל. הם נשתרשו כל כך בחטא של חיפוש מומים עד שלאחדים מהם נעשה אצלם מעין הרגל-טבעי, והקיצוניות הזאת מעבירה אותם לפעמים על דעתו, ועל דעת קונם.

לימוד סניגוריה על כללות ישראל, על הדור כולו, והתרחקות הרחקה גמורה מנגעי-הקטיגוריה שפשו, לצערנו, בהרבה חלקים מגוף האומה — זו היא הדרך היחידה שעלינו ללכת בה. במרכז מחשבתנו צריכה לעמוד אותה

הנקודה הנפלאה, כי רק על ידה אפשר לנו להתרומם ולהתעלות בעצמנו, והעיקר לרומם ולהעלות אחרים.

* * *

מי לנו גדול בין נביאי ישראל מאליהו הנביא? במלחמתו הבלתי פוסקת בנביאי הבעל וגרוריהם הוא קנה נצחיות מתמדת וזכר עולם בהיסטוריה הישראלית. אולם כאשר הנביא הלוחם והקנאי, הרחיק ללכת בקנאותו הקיצונית בסתלקה ממנו נבואתו.

הרי לפנינו תמונה נפלאה ומרהיבה.

הנביא שומע את קול השמים: „מה לך פה אליהו? לפי דברי המפרשים היתה השאלה מכוונת: מה אתה עושה פה במדבר ובהרים, הלא תפקידך בתור נביא, להיות בין העם להוכיח ולנבאות ולא להתבודד בהרים ובמדבר? ובאה תשובתו: אנכי לא אוכל להיות נביא מורה, ומוכיח לעם, כי קנאה אחזתנו על רוע מעשיהם: „קנא קנאתי לך' אלקי צבאות, כי עזבו בריתך בני ישראל, את מזבחותיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה“. הנביא רוצה להצטרך על מעשיו הנועזים ועל מלחמתו הכבירה לעצור את השמים ולשחוט את נביאי הבעל, אבל אותו קול-הנבואה מזהיר אותו: לא ברוח ד', לא ברעש ד' ולא באש ד' — במקום זה צריך להיות קול דממה דקה.

הזהרה מן השמים היתה שלא ברעש ולא באש אפשר להנהיג ולמשוך את העם, כי אם בעבותות אהבה ובדרכי-לועם. אין רצון ד' שהנביאים יענישו את העם ויקנאו בהם בועם חמתם — אבל אליהו הנביא נשאר בעמדתו הקנאית, וכשהוא שומע עוד הפעם השאלה: מה לך פה אליהו? זאת אומרת, מדוע אינך שב אל שליחותך לנבאות ולהוכיח בלא קנאה, בלא אש ורעש, הוא חוזר עוד הפעם את הדברים: קנא קנאתי לך' צבאות, כי עזבו בריתך בני ישראל... ואני נשארתי לבדי, לקחת נקם מן העם... אז באה פקודה מן השמים: הסתלק מנביאותך! ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתך — „אי-אפשי בנביאותך מאתר שאתה מלמד קטיגוריה על בני“. דברי הנבואה הללו אזהרה הם לדורות הבאים. אלה שמלמדים קטיגוריה על עם ישראל, עליהם לפרוש מתוך המחנה, אי-אפשר להם להיות מנהיגים ומורים בישראל.

* * *

המהר"ל מפראג היה אחד הגדולים לא רק בדורו אלא גם בדורות שקדמו לו. ספריו הנפלאים: נצח ישראל, תפארת ישראל, נתיבות עולם, דרך החיים, גור אריה ועוד ועוד קנו להם מוניטין בספרות התלמודית-

המחקרית. בספרים הללו הוא מתגלה לפנינו כחוקר מעמיק בעל מיסטריון, היונק את כל מחשבותיו והגיונותיו ממקורות הראשונים, התלמוד, הוזהר, והקבלה, והוא מנתח בהם בבהירות יתירה את עיקרי היהדות, רוי התורה, הלכותיה ואגדותיה, ובמיוחד מובלטת בהם אמונתו בקדושת האומה וביעודיה הנצחיים.

אלה החוגים, בעלי הקטיגוריה, שהרימו על נס את „קדושת הגולה“, כנראה לא מתחשבים עם ספריו הגדולים של המהר"ל שבהם הוא דן בהגיון נפלא על בעיות הגלות והגאולה, ומשום כך הם הרשו לעצמם לחבר „שיר השירים“ חדש לכבוד „קדושת הגולה“...

„מה הוא השעבוד? מה הוא הגלות? ומה היא הגאולה? שואל המהר"ל והוא משיב: „השעבוד הוא מצב בלתי טבעי, ושינוי סדר המציאות, כי ע"י המציאות הטבעית האדם צריך להיות חפשי. הגלות הוא שינוי ויציאה מן סדר העולם. השם יתברך סידר כל אומה במקומה הראוי לה, וסידר את עם ישראל במקום הראוי להם בארץ-ישראל... הגלות הוא נגד טבע האדם וקשה על האדם מישראל. סכנת הגלות גדלה לא ממקום הסבל, הצרות והיסורים, אלא ממקום הפירוד הפנימי, והחיבור החיצוני, זאת אומרת, ההתבוללות. כשנשאל המהר"ל, כך הוא מביא באחד מספריו, מהם נוצרי על דבר סיבת הפירוד בישראל, היתה תשובתו: זה הוא עצם הגלות. המחלוקת הפנימית גורמת לסכנת הגלות.

„ומה היא הגאולה? — עמדת ישראל בין האומות, הוא שלא כטבעית... דבר זה אי-אפשר כלל שיהיה כך תמיד. האומה הישראלית צריכה להיות במקומה — במקום שאין חיבור בינה ובין האומות... כל נמצא צריך להיות ברשות עצמו. לפי סדר המציאות אין ראוי שתהיה אומה משועבדת באחרת. לפיכך יצא עם ישראל לחירות ובא ברשות עצמו בחודש הראשון, כי זה דבר ראשון... והבן הדברים האלה, הוא ממשיך, כי הם עיקר גדול... יש להצטער שהספרות התורנית, המחשבתית הגדולה של המהר"ל נשכחה לא רק מהמוני בני ישראל, אלא גם מאצילי בני ישראל.

„לכל אומה ואומה, קובע המהר"ל, ישנה מהות בפני עצמה. לכל אומה ואומה ישנו נצח שכלי, אולם לעם ישראל יש שכל אלקים, מעלת אלקים. ונגד עם קדוש, עם ד', אסור לצאת בדברי-קטיגוריה. „הסוטר לועז של ישראל כאילו סוטר לועה של השכינה“, כי קשה להפריד הקשר בין אלקי ישראל ובין עם ישראל.

* * *

הרוחניים, מוציאים ממנה את תמצית חיינו. הישראליות החדשה צריכה להיות המשך הדורות, והתחדשות היצירות הרוחניות שלא פסקו ולא תפסקנה גם להבא.

ברם, הדברים האמורים לא נוגעים לעצם הוויכוח, אבל מן הראוי והרצוי להזכירם ולהדגישם בכל זמן ועידן כי גם בהם תלויים גופי-האומה וקיומה של המדינה: דבריו של מר דיין גרמו לתגובות-חריפות וסערות-הרוחות, אל יעמוד באמצע הדרך! הוויכוח הוא רק בתחלתו. בעיה רצינית זו דורשת עמקות ועיון לא בשטח המדיני, הכלכלי החברתי בלבד, אלא בכל השטחים הרוחניים והתרבותיים שהאומה כולה גיוזנית מהם.

בצדק העיר אחד מחבריו, מר שמעון פרס, מנהל משרד הבטחון, שאין אנו רשאים, "לשבת כיום על ברכי קורופוטקין ומתכס. נשארנו מיוזמים מבחינה אידיאולוגית. אין האידיאולוגיה של היום עונה על הדרכים החדשות. האידיאולוגיה הקודמת ענתה על השאלה כיצד להקים מדינה, ואילו לנו דרושה אידיאולוגיה כיצד לקיים מדינה יהודית וחברה יהודית".

האידיאולוגיה של הישראליות החדשה המעורטלת מזיקת העבר ומהערכים והקנינים הדתיים, לא תביא הפתרון הראוי למדינה. הכחות הצעירים, שהתחילו במהפכה עושים דבר טוב ומועיל לחברה ולמדינה. בלי מהפכה, החיים נשארים מקופאים ומאובנים. המרד כלפי, "הסטאטוס-קווא" הוכרו! נמטי אפריון למחוללים וליוזמים!

המסלפים רוח מדעי היהדות

(מאמר ששי)

כשנפגשתי עם אחד המלומדים שהשתתף בכינוס הקונגרס למדעי-היהדות ושאלתי אותו: מה טיבו וטבעו של אותו המוסד התרבותי, תעודתו ומטרתו? הוא התחמק לתת לי תשובה מספקת המניחה את הדעת, אולם אחרי רגעים אחדים של התחמקות הוא הוציא את ספר-התהלים מתרמילו והראה לי את הפסוק של פרק ק"ז בתהלים: "שופך בוז על נדיבים ויתקם בתוהו לא דרך", וכאן הוא הוסיף נופך משלו: הנדיבים הללו, אנשי המדע והמחקר, שנהרו מארצות שונות, ממזרח ממערב מצפון ומים, הם בוודאי אישים חשובים, וביניהם הרבה מלומדים והוגי-דעות. אבל רובם, לדעתי, תועים בתוהו לא-דרך. שקועים הם במחשבותיהם והגותם במיסתוריי-העבר, בערפלי ההיסטוריה הקדומה, והארכילוגיה שכבר אבד עליה כל, ואחדים מהם חדולים ברוח של ספקנות, חטטנות, ושל מחקר יבש שמבחינה מוחשית ומציאותית אי-אפשר להסתמך עליו.

המחקרים האלה נושאים אופי של יצירות דמיוניות העלולות לגרום סחרחורת מדעית בלי תוצאות מוחשיות שאפשר לומר עליהן כזה ראה וקדש. בוודאי ראוי הקונגרס כשלעצמו לשמש כלפי חוץ כהפגנה חיצונית הנושאת את דגל המדע והתרבות. כלפי הגוים או כלפי החוץ עושה הקונגרס רושם כביר כתרומה גדולה אל המחשבה האנושית הכללית, אבל כלפי פנים אפשר הדבר שההפסד מחובה על השכר, והפרוץ מרובה על העומד. כל הרעיונות החדשים, כביכול, שהושמעו, במשך ימי הקונגרס, על ידי המרצים השונים לא נמצא בהם איזו הגרעין של יצירה חיה ורעננה הראויה לשמרה והראויה להתכבד, ברובם הם פומפוזות ישנים, בצורה חדשה, מן המשכילים והמתקנים הראשונים בגרמניה או בארצות חופשיות אחרות אשר מחשבת הכפירה הלאומית-הדתית נקלטה שמה בעטיים של ההוגים התופשים שפרשו את מצודתם בכמה ארצות בתקופה הנבוכה היא, שלא השאירה שום יצירה תרבותית פוריה מלבד הרעיון האומלל של התנכרות דתית-לאומית שמצאה את ביטוייה בהתבוללות והשתמדות.

* * *

הרי, למשל, דוגמאות אחדות המצביעות על ההפסד הלאומי והנוק הדתי שראשי הקונגרס למדע־היהדות גורמים אל היהדות בכלל על ידי אותה השיטה שנקטו בה להכניס בתוך הכינוס נושאים על חייו של ישו הנוצרי. אותה ההרצאה של פרופ' סמיט מניו יורק על יחסו של ישו הנוצרי אל המצוות ואל תורת משה, מלבד שהיתה שלא במקומה ושלא בזמנה שמחשבת פיגול היא בכל התקופות ובכל הזמנים, עשתה רושם מדכא גם מבחינה אסטטית, מחד גיסא מדברים על תורת ישו הנוצרי ומאידך — מתווכחים על תורת החסידות...

לכל אדם מישראל, יהיה אפילו החופשי שבחופשים, קשה להבין ולתפוס איזה קשר יש לתורת הנוצרי במסיבה יהודית או מלומדים־יהודים. הדעה הקבועה של האומה הישראלית בענין זה ברורה וגלויה ואי־אפשר לשנותה אם אפילו תבא הצעה מעין זו מפי פרופיסור באוניברסיטה בניו־יורק. אפשר שמסדרי־הכינוס רצו בנושא זה לפייס את דעתם של הכמרים, הנוצרים והנזירים שהיוו חלק מן המשתתפים. ההתרפסות וההתפייסות כלפי העולם הנוצרי מעוררת טעם לפגם ואינה מוסיפה כבוד למסיבה של חוקרים־יהודים. עובדא טרגית זו כשלעצמה היא הוכחה ברורה על האפולוית והצללים של אותו המוסד הנקרא „קונגרס למדעי היהדות“.

ודוגמא שניה יכולה לשמש הסימפוזיון על יסודותיה של תנועת החסידות בראשיתה, ויחסה לורמים קודמים במחשבה היהודית, הדעות המסולפות שהושמעו שמה שהחסידות הרחיקה מעליה או לא הרחיק את רעיון משיחיות כתגובה נגדית לשבתאות, או לפי דעת אחד המרצים „שהחסידות טיפחה בקרבה מגמות משיחיות באיפוק ובריסון“, — כל אלה המחשבות הזרות שאין להן שום יסוד בתנועת החסידות ידועות מכבר, ואין בהן כל דבר הידוש — לדבר עליהן בפני חוג של אנשי־מדע, ובוודאי לא כדאי הוא מבחינה היסטורית לחזור על אותו הבלבול והשקר כי יש בחסידות גלגול מושגים שבתאיים ובעטיו של אותו הגלגול „הלך הלהט המשיחי לאיבוד מן התנועה החסידות“. כל אלה הבקיאים בתולדות תנועת החסידות מראשית התהוותה והתפתחותה, יודעים לאשורם שכל הקטיגוריה הזאת בשקר יסודה, ואין עכשיו שום ערך ספרותי או היסטורי לחזור על דברי טפשות ואיוולת כאלה.

* * *

אולם לשיא של אפיקורסות וזלה ששגורה היתה כל כך אצל המשכילים מן הדור הישן, ואילו לא דמסתפינא הייתי מוסיף לא של אפיקורסות וזלה מלבד אלא גם של בורות והדיוטות, הגיע הכינוס בשמעו את הרצאתו של

פרופיסור בנימין מזר שבה הוא רצה „להוכיח“ — והוכחות ברורות על כך לא השמיע — שהספר „בראשית“, כמו יתר חלקי תורת משה שנתקדשו באומה בלהט נפש ובאמונה נשגבה ממעמד הר סיני, נכתב בימי גדולתה של ממלכת דוד ושלמה. והוא „ביסס“ את דברי פלסטר אלה „על סמך דברי השירה המשולבים בסיפורים של האבות ובמיוחד בברכת יעקב המתכוונת לימי עליונותה של יהודה על שאר שבטי ישראל ונצחונות דוד על הממלכות השונות“, ועוד „הוכחות“ כאלה שאין להן כל יסוד וערך כמשי בהארה ההיסטוריה ובאמונה הנצחית של האומה.

כל אותו בנין שעליו בנה הפרופ' מזר „שההווי המשתקף בספר בראשית הוא בעיקרו של סוף תקופת השופטים וראשית ממלכת ישראל, שאז התפתחה המחשבה הדתית־הלאומית הצרופה המתבטאת באמונה בא־ל האחד והיחיד של עם ישראל שהוא גם הא־ל היחיד השולט בכל ההווייה“ — הוא בנין רעוע ומתמוטט. המציאות ההיסטורית מטפחת על פני „הנחות מדעיות“ כאלה. האמונה באלקי ישראל לא התחילה בסוף תקופת השופטים אלא יסודה בתקופת האבות, במעמד הר סיני וכו' וכו'. כל בר בי רב דחד יומא יודע את האמת האלמנטרית הזאת ואין מן הצורך להגיב על זה. ואותה השיטה המסולפת שתורת משה המקודשת לכל האומה מדור דורות היא תורה מקוטעת בלי קדושה אלקית המתברת את כל חמשה חומשי תורה, אלא כל ספר וספר נכתב בזמנים שונים ומאוזרים, מחשבה זו היא מחשבת סרק ודמיונית שלא רק אנו, אנשי קהל התורה, לפי מבטאו של הרמב"ם, אסור לשמוע אליהם, אלא אפילו החוגים הבלתי־אדוקים, אם להטים עוד בהם ניצוצות של המורשת הרוחנית, צריכים להתרחק מהם כי הרצאות דמיוניות כאלה הורסות ומחריבות את כל בירת היהדות המושכת את היותה מקדושתם הנצחית של ספרי הקדש אשר מרועה אחד ניתנו מפי הגבורה.

* * *

וזהו היא לא הפעם הראשונה, שהמרצה האמור הקדיח את תבשילו ברבים, כבר איתמחי גברא בסברותיו הכרסיות, בשגיאותיו ובסילופיו את רוח היהדות הטהורה. עוד בקונגרס האחרון, לפני ארבע שנים, שמענו ממנו הסברים וביאורים „על מסורת המסעות במדבר ומסורות הכיבוש“ שהיו בהחלט מנוגדים לרוח התורה והמסורת המקובלת, ועורר בקורת חריפה אפילו מפאת סופרים בלתי חרדים.

הסופר הנודע ש. אברמסקי יצא אז במאמר מיוחד (ב„דבר“) וקבע שהניתוח שהשמיע המרצה האמור אינו רק גיאוגרפי־היסטורי כי אם גם

ספרותי בקורתי, והשאלה היא: כיצד נתמזגו היסודות השונים לתמונה רצופה על יציאת מצרים מעמד הר סיני, הנדודים במדבר, הכיבושים וההתנחלות בכנען, שבמרכזה עומדים מנהיגים קדומים, מחוננים ובעלי קסם אלקי, כמו משה ויהושע.

הציווי המקראי של „זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך“ הוא התריס היחידי בגד כל ההוכחות המשוערות הפורחות באוויר והתלויות על בלימה. והסופר האמור מסיים: „ההוכחות הארכילוגיות משכנעות ומאלפות אלא שהסבר ההיסטורי המקראי יביא וודאי למחלוקת מדעית. זה שכרה של ארכילוגיה כשהיא באה לפרט סוגיות היסטוריות“.

מצדי אני מוסיף, שלפי הכרתי, זה עונשה המוחלט של כל השערה מדעית כשהיא באה להכניס פירושים זרים לסוגיות היסטוריות המקובלות באומה כאמתיות מוסכמות משנות דור ודור.

לפי המסורת המקובלת בתורה, שממנה אנו שואבים ידיעות מהימנות על ראשית האומה הישראלית, מהלכה והתפתחותה — כל המסעות והתנועות, הכיבושים וההתנחלויות שרירים וקיימים בלי ספקות ופקפוקים, ואם מתחילים לערער את הבנין המסורתי על ידי עקירת החוליות, סתירתן והפיכתן, וכל זה נעשה, כביכול, באמת המדע, הרי למדע שכוה ישנה מטרה הפוכה, במקום בנייה היהדות באה סתירת היהדות, במקום מדע היהדות בא חורבן היהדות. מסופקני אם הנוער המתלמד המקשיב להרצאות כאלה יכול להשאר מקושר עם יהדות שכוו שפרשיותיה הן כל כך „מרוכות ומסוכנות“.

אולם ההטחה השניה שהשמיע בקונגרס זה נגד קדושתו של ספר בראשית היא יותר גרועה מן ההטחה הראשונה על שבושי המסעות במדבר, מפני שהטחה מחודשת זו נועצת חרב בהיכל התורה, והיא פוגעת בנשמת האומה קדושתה ושלמותה.

נגד המסלפים את רוח היהדות לכל צורותיה וגווניה אנו משתמשים בדברי הנשר הגדול, החוקר האלקי, רבינו הרמב"ם הקובע כמה פעמים ב„ידן דחזקה“, ב„מורה הנבוכים“ ובכמה מקומות ביתר ספריו:

„דבר ברור ומפורש בתורה שהיא עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, שנאמר והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת. הא למדת שכל

דברי התורה מצווין אנו לעשותן עד עולם. וכן הוא אומר חוקת עולם לדורותיכם“.

* * *

כשם שאין אורות בלי צללים, כך הוא להיפך — אין צללים בלי אורות. בתוך המדורים וההרצאות המרובים — אולי מרובים יותר מדאי — שהקיפו הרבה בעיות יסודיות הדורשת בירור וליבון, נמצאו גם הרצאות אחדות שהקרינו את הצללים. אחת מהן היתה הרצאתו מליאת-התוכן של ש. ב. אורבך על משנתו של ברגסון ולא על הרמן כהן שהיה לא פחות מדוע הוא בחר לדבר דוקא על ברגסון ולא על הרמן כהן שהיה לא פחות הוגה דעות מברגסון אבל יותר יהודי, ולא סתם יהודי אלא יהודי — על מאמין, מסורתי ולעולם לא הסתיר את יהדותו כמו ברגסון — על זה קשה לי לענות. אורבך בעצמו צריך לתת על זה תשובה.

ברגסון הסתיר את יהדותו ולא היה לו שום קשר או מגע בענייני-יהדות. השופט העליון לואיס די בראנדייס, אמר פעם באחד מנאומיו בראשית כניסתו אל מנהיגות התנועה הציונית בשנת 1915 הדברים האלה: „החיים בארצות הגולה גזלו ועשקו מאתנו הכחות האינטלקטואליים הכי מובחרים, והביא לדוגמא את ברגסון שנשאר כל ימי חייו מחוץ למחנה היהודים. הגורל או ההשגחה, אמר בראנדייס, התנהג אתי לפני משורת המציאות. גם אני עמדתי מחוץ למחנה, אבל מאושר אני ששבתי אל מקורי וגנעתי“.

ברגסון עמד מחוץ למחנה וגם שיטתו בפילוסופיה, במוסר ובדת היתה זרה לגמרי אל רוח היהדות. אורבך, בהרצאתו המאלפת, חלק על הרבה ממסקנותיו ועל כל התפיסה המחשבתית שלו. הוא מראה על כמה סתירות וניגודים בשיטת ברגסון. הוא פוסל, שלא בצדק, את המיסטיקה היהודית ואת חוסר האמון באדם והפסימיות שבה. ברגסון, אומר המרצה, לא תפס את רוח היהדות כמו שתפסו אותה יתר גדולי וחוקרי ישראל, מפני שהיהדות היתה זרה לו. היהדות, אומר פרופ' אורבך מחייבת רגש, כוונה, להט והעיקר אהבה, או כמו שהגדיר אותה הרמב"ם — „לפני הידיעה — אהבה“. היהדות אינה מסתפקת בשעות חסד היסטוריות בלבד, היא דורשת מאמץ ממושך אף בימי חול האפורים, ועל זה מבוססת שיטת ההלכה ביהדות. כל התרינג מצוות שהתורה מטילה על האדם, שהן זרות להנצרות ועוד יותר לברגסון, הן עזות מוכיחות שהמוסר העברי אינו משהו מצוי, כי אם רצוי.

תנון היהדות הוא אידיאל נשגב שלקראתו אנו חותרים ושואפים“.